

HUUMEET KRIMINAALIPOLITIIKAN HAASTEENA

TAPANI SARVANTI

K. J. Långin johtama toimikunta jätti viime vuoden huhtikuussa ehdotuksen kansalliseksi huumausainestrategiaksi sekä ohjelmaksi. Dokumentti kattaa laajasti koko huumausainepoliittisen toimintakentän, mutta välttää keskustelua eräistä huumausainepoliittikan ristiriitaisista ydinkysymyksistä.

Repression laajentamista painottavan huume politiikan kyseenalaistamisen on todettu olevan poliittisesti vähemmän hyödyllistä, minkä vuoksi rationaalinen, kysymystä monipuolisesti pohtiva keskustelu on usein hiipunut nopeasti tai siihen ei ole rohjettu ryhtyä. Suomessa tilanne on kuitenkin parempi kuin Ruotsissa, joka on 80-luvulta lähtien omaksunut erittäin tunneperäisen linjan huumeasioissa. Euroopassa esitetyt poliittiset kannanotot, suurien kaupunkien vaihtoehtoiset kokeilut, pitkään jatkunut tutkijakeskustelu sekä se, että useat arvovaltaiset lehdet (Englannissa Independent, Observer ja Guardian) ovat asettaneet nykyisen, rangaistuksiin painottuvan huumausainepoliittikan kyseenalaiseksi, tuovat keskustelun vääjäämättä myös Suomeen. Onkin hyvä varautua perustelemaan meillä käytössä olevia keinoja entistä huolellisemmin sekä pohtia, tulisiko joitakin huumausainepoliittikan painopisteitä nykytilanteessa muuttaa. Laittomien huumeiden käytössä Suomi on selvästi kaukana jäljessä muita teollisuusmaita. Olemme näin edelleen verraten hyvässä tilanteessa, eikä meidän tarvitse toistaa kaikkia niitä virheitä, joita muualla on tehty.

Pohjoismaisen yhteistyön piirissä on kulu-neeseen vuoteen saakka ainakin poliittisen

Esitys on pidetty tasavallan presidentin järjestämässä oikeuspoliittisessa keskustelutilaisuudessa 7.5.1998.

liturgian tasolla totuttu käyttämään huumevapaan yhteiskunnan tavoitetta. Tämä hyve-eettinen määrittely on merkinnyt sitä, että torjuttavana olevan ilmiön pahuuden vuoksi mitkä tahansa yhteiskunnan toimenpiteet ovat oikeutettuja, vaikka tavoitteeseen ei päästäisikään.

Huumevapaan yhteiskunnan saavuttamisen kustannukset nousisivat kuitenkin ilmeisesti suuremmiksi kuin saavutettavat hyödyt. Huumausainepoliittinen toimikunta ei suosittanutkaan huumevapaata yhteiskuntaa kansallisen politiikkamme lähtökohdaksi. Toimikunta oli tavoitteissaan pragmaattisemmilla linjoilla laajentaessaan huume politiikan keinovalikoimaa, vaikka se kannatti edelleen tiukan rajoittavan huume politiikan jatkamista.

Viisasta onkin klassista kriminaalipoliittikan utilitaristista eli hyötyopillista määrittelyä soveltaen asettaa huumausainepoliittikan tavoitteeksi huumausaineiden käytön ja huumausainekontrollista aiheutuvien kustannusten ja kärsimysten minimointi. Tavoitteena tulee olla myös näiden kustannusten ja kärsimysten oikeudenmukainen jakaminen eri osapuolten kesken.

Kriminalisoinnilla kriminaalipoliittikan yhtenä keinona pyritään ennen muuta estämään kansalaisia haittaamasta vakavasti muita. Kriminaalipoliittikan ensisijaisia keinoja ovat ennalta ehkäisevät toimet rikosoikeuden ja rankaisemisen ollessa viimesijaista. Kriminalisointeja ei yleensä ole katsottu perusteluksi henkilön itsensä suojaamiseksi. Huumausaineiden käytön kriminalisointi on ymmärrettävästi puhuttanut oikeusoppineita pitkään. Kun hallitus vuonna 1971 esitteli eduskunnalle huumausainelain, laki ei sisältänyt huumausaineiden käytön rikollistamista. Va-

liokuntakäsittelyssä kriminalisointiin päädyttiin arvalla. Asiakirjojen perusteella eduskunta näyttää kuitenkin lähteneen siitä, että pelkästä huumeiden käytöstä ei rangaista.

Kun huumausainelainsäädäntöä uudistettiin edellisen hallituksen aikana, esitti professori P. O. Träskmanin johtama asiantuntijaryhmä oikeusministeri Hannele Pokalle konstruktioita, jossa käytön paheksuttavuus olisi säilytetty, mutta siitä ei olisi asiallisesti rangaistu. Ministeri päätyi kuitenkin kantaan, jonka mukaan pelkästä huumausaineiden käytöstä annettava rangaistus on säilytettävä kahtena vuotena vankeutta. Katsottiin, että pienikin pehmenys olisi merkinnyt julkisuuteen ns. väärää viestiä. Kun maltillisessa, asioita eri näkökulmista tarkastelevassa kriminaalipolitiikassa ollaan jatkuvasti valmiita keskustelemaan uuskriminalisoinnin lisäksi myös sitä tasapainottavasta dekriminalisoinnista, keskustellaan huumepolitiikassa usein kriminalisoinnin laajentamisesta.

Kehitys onkin johtanut siihen, että Yhdysvalloissa, joka on nykytuotoisen huume politiikan aloittaja ja haukka, on vangeissa joissakin osavaltioissa 70 prosenttia huume-ehtoisia. Euroopassa kehitys näyttää seuraavan samaan suuntaan. Vaikka huumevankien suhteellinen osuus vankipopulaatiosta on Länsi-Euroopassa Suomea suurempi, suhtaudutaan siellä pelkästään huumeiden käyttöön syylistyviin huomattavasti leppeämmin. Euroopalaisessa vertailussa Suomessa pelkästään käytöstä saatava jopa kahden vuoden vankeusrangaistus on ankara, samoin se tapa, jolla säädöstä sovelletaan.

Ankara suhtautuminen huumausaineiden käyttöön perustuu useimmiten kahteen oletukseen. Ensimmäinen on ns. porttiteoria, jonka mukaan mietoihin laittomiin huumausaineisiin tutustuminen johtaa suurella todennäköisyydellä kovien huumausaineiden käyttöön. Toinen lähtökohta on, että laittomat huumausaineet ovat tavattoman vaarallisia. Oletetaan, että ainakin kovien huumeiden käyttö johtaa riippuvuuteen, jota käyttäjä ei voi hallita.

Kansanterveysperusteisesti tarjolla olevien huumeiden kokonaismäärä on lisäksi haluttu pitää minimissään soveltaen alkoholipolitiikasta tuttua kokonaiskulutustmallia. Turvallisuusnäkökulmasta on tuotu esiin huumausaineiden käyttöön liittyvä laaja oheisrikollisuus.

Huumausainepolitiikan lähtökohtiin on alettu kohdistaa kansainvälisessä keskustelussa lisääntyvää kritiikkiä. Porttiteoria on todettu tieteellisissä tutkimuksissa kestävämmäksi. Eräissä nuorissa ikäryhmissä kaupunkialueilla Suomessakin jopa 30 prosenttia nuorista kokeilee laittomia huumeita, heistä vain erittäin pieni osa jää niiden käyttäjiksi. On pulmallista, jos kaikkia näitä kokeilijoita myös rangaistaisiin, sehän merkitsisi tuhansien uusien ihmisten saattamista rikosoikeudelliseen vastuuseen.

Myös ns. kovien huumeiden käytön vääjäämättömät haittavaikutukset on asetettu kyseenalaiseksi. Lääkärin määräyksestä kovien huumeiden valvottu käyttö voi muuttua hoidoksi. Kaikkien kovien huumeiden käyttäjät eivät myöskään jää aina pysyvästi koukkuun, vaan useimmat selviytyvät.

Laajan huumausaineisiin liittyvän oheisrikollisuuden on todettu johtuvan suurelta osin huume kielloista itsestään. Huume kontrollin on katsottu myös lisäävän kansanterveyshaittoja, koska nykyjärjestelmä ei salli huumausaineiden laadun valvontaa; tosin tähänkin on eräissä Keski-Euroopan maissa menty esimerkiksi diskoteekeissa, joissa voi tutkituttaa ecstasy-annoksensa laadun.

Suomessa rikoslakia eli kriminaalipolitiikan viimesijaista keinoa käytetään vähentämään sekä tarjontaa että kysyntää. Yksimielisyyt vallinnee siitä, että huumeiden tarjonnan rajoittaminen soveltuu hyvin rikosoikeuden tehtäväksi. Pulmallisena on kuitenkin useassa yhteydessä pidetty sitä, kuuluuko huumeiden kysynnän rajoittaminen, ihmisen päihtymispyrkimyksen estäminen rikosoikeuden piiriin.

Huume politiikan oletetaan yleisesti vaikuttavan kansalaisten käyttäytymiseen enemmän

kuin tapahtuu. Tiukan huume politiikan Ruotsin sekä varsin liberaalia huume politiikkaa harjoittavan Hollannin huume aine ongelmat ovat samaa luokkaa: molemmissa maissa on arvioitu olevan 60–200 kovie huumeiden käyttäjä 100 000:ta asukasta kohden.

Suomalainen huume tutkija Pekka Hakkarainen on katsonut, että Suomessa huume kysymys määriteltiin lähinnä nuorisoon liittyväksi ongelmaksi 1970- ja 1980-luvulla. Kuluva vuosikymmenenä huume kysymys on liitetty ennen muuta osaksi ammattimaista rikollisuutta. Valvontaviranomaisten puheenvuoroissa huumerikollisuus on entistä useammin liitetty ammattimaiseen rikollisuuteen, jolloin se on siis nähty erityisen vaarallisena.

Huume aineiden vastustaminen onkin ollut keskeisenä perusteena poliisin toimivaltuuksien laajentumisessa kuluva vuosikymmenellä. Parhailaan ollaan käsittelemässä lainsäädännön muutosta, jossa näitä valtuuksia edelleen lisättäisiin. Esityksen kannattajat ovat vedonneet eurooppalaiseen yhteistyöhön, joka välttämättä edellyttää muutoksia myös meillä. Vastustajat puolestaan ovat katsoeet, että muutokset murentavat oikeusvaltion periaatteita ja aate pohjaa. He ovat viitaneeet myös siihen, että eurooppalainen kehitys ei ole kelvannut argumentiksi silloin, kun suhtautumista huumeiden käyttäjiin esimerkiksi ylläpitohoidon alueella on haluttu laajentaa.

Huumeiden kysyntä ja tarjonta on varsinkin kuluva vuosikymmenenä lisääntynyt voimakkaasti ja tulee valitettavasti edelleen lisääntymään. Samaan aikaan huume ainerikoksista annetaan suhteessa rangaistusasteikkoon ja muihin rikoksiin ankaria tuomioita. Huume ainevankien määrän lisääntymisellä on keskeinen osuus siinä, että vankiluku on Suomessa lähtenyt nousuun pitkän vähenemisen kauden jälkeen.

On ilmeistä, että käyttäjien ankara kohtelu tulee jollakin viiveellä nostamaan esiin kettutyttöjen kaltaista nuorten kapinointia. Yhteiskunnan legitimizeetti tulee huume ainekontrollin kohdalla todennäköisesti kärsi-

mään. Tärkeää onkin, että valtio osoittaa keskusteluhaluukkuuttaan kaikkien osapuolten kanssa. Poikkeavien kantojen esiinpäästäminen on demokraattisen yhteiskunnan säilymisen välttämätön ehto.

Jos huume ainekontrolliin katsotaan voitavan osoittaa lisää voimavaroja, on tarkoin harkittava, mihin ne ohjataan, mitkä ovat niiden aiheuttamat hyödyt ja haitat. Huume ainekontrollin paisuttaminen yhdysvaltalaiseen eli rikosoikeudelliseen suuntaan tulee lisäämään sekä yhteiskunnan kustannuksia että kontrollista aiheutuvia kärsimyksiä, eikä kansainvälisten kokemusten mukaan vähennä itse huumeiden käyttöä. Tämän suuntauksen välttämiseksi poliisi- ja oikeusviranomaisten sekä opetus-, sosiaali- ja terveystyöviranomaisten yhteistyötä tulisi kaikin keinoin lisätä.

Selkeänä tavoitteena tulisi olla huume ainerikoksista annettavien tuomioiden alentaminen siten, että se lähestyisi muun rikollisuuden tuomitsemista. Huumeen vaarallisuudella tulisi olla suurempi merkitys tuomion ankaruutta määriteltäessä. Suomen saattamiseksi muun Länsi-Euroopan tasolle tarvitsemme myös lainsäädäntöä, jolla hoitoa voidaan tuomitun niin halutessa käyttää vankeusrangaistuksen vaihtoehtona. Rikosoikeudellisia toimia tulee kohdistaa suhteellisesti enemmän ammattimaiseen rikollisuuteen.

Huume ainerikollisuuden torjunta oli keskeinen peruste poliisin saadessa oikeuden puhelin- ja telekuunteluun. Poliisilain uudistamista koskevassa esityksessä on ehdotettu eräitä epäkonventionaalisia tutkintakeinoja, joita olisivat soluttautuminen ja valeostot. Ehdotettujen tutkintamenetelmien käyttöönotto voi parhaimmillaan tehostaa ammattimaisen huumerikollisuuden torjuntaa. Joidenkin arvioiden mukaan sosiaalipoliittisten ja koulutuksellisten toimien tehostamiseen ohjatut taloudelliset voimavarat tuottavat ainakin joissakin tilanteissa olennaisesti parempia rikoksitorjuntatuloksia kuin repressiivisiin keinoihin ohjatut varat. Suomessa huumeiden käyttäjien kontrollia tulisi siirtää sosiaali- ja

terveysviranomaisille ja alkaa vakavissaan soveltaa syyttämättä ja tuomitsematta jättämistä koskevaa lainsäädäntöä myös huumausainerikollisiin. Päihtyneiden säilöönottolukujen olennainen vähentäminen 80-luvulla on osoitus siitä, että tahdottaessa kontrolloita voidaan keventää ilman dramaattisia haittavaikutuksia.

On hyvä muistaa, että valtaosa sakkorangaistukseen huumausainerikoksista tuomituista on lähinnä käyttänyt, pitänyt hallussaan tai hankkinut huumausainetta, yleensä hasista, omiin tarpeisiinsa. Huumausainerikoksista tuomitut ovat pienituloisia.

Huumausaineiden kysynnän rajoittamisen lisäksi tulisi pyrkiä selkeästi vaikuttamaan myös huumausaineiden käyttötapoihin kuolemantapausten välttämiseksi. Tämäntyyppistä

valistusta harjoitetaan ja siitä keskustellaan laajasti Euroopassa. Meillä tätä ehkäisee vielä moraalivalli, joka kuitenkin on ylitettävä, jos haluamme ehkäistä huumekuolemien nopean lisääntymisen lähivuosina. Tiukka huume politiikka ja huumeiden lisääntyvä käyttö johtavat muutoin vääjäämättä syrjäytyneiden käyttäjäryhmien painamiseen entistä kauemmas yhteiskunnan palvelukoneistosta. Tämä seikka tulee ajankohtaiseksi uudelleen silloin, kun ns. design-huumeiden käyttö siirtyy hyvin pärjääviltä nuorisoryhmiltä sellaisille, jotka eivät osaa niitä käyttää.

Kriminaalipolitiikkaa on huumausainetorjunnassa johdonmukaisesti laajennettava rikosoikeudesta keveämpiin ja halvempiin reagointeihin, joilla säästetään sekä taloudellisia että inhimillisiä kustannuksia.